

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Херсонський державний університет

Педагогічний факультет

Кафедра спеціальної освіти

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ
ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ****Кваліфікаційна робота (проект)****на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»**

Виконала: здобувачка першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
11-481 групи

Спеціальності: 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної (наукової)

програми: Спеціальна освіта

Штучка Анастасія Анатоліївна

Керівник: к.б.н., професорка

Лаврикова О.В.

Рецензент: к.п.н., Шевцова Я.В.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичне дослідження емоційно-вольової сфери дошкільників із ЗПР	6
1.1. Загальна характеристика емоційно-вольової сфери в психолого-педагогічних дослідженнях	6
1.2. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників.	12
1.3. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку	17
РОЗДІЛ 2 Діагностика рівня сформованості емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку	23
2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження	23
2.2. Результати дослідження емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку	26
РОЗДІЛ 3. Методичні рекомендації по формуванню та корекції емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку	33
3.1. Організація роботи психолога з формування та корекції емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку	33
3.2. Формування емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами фізичного виховання.....	37
3.3. Формування емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами образотворчої діяльності.....	40
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ДОДАТКИ

Додаток А Тест на визначення рівня тривожності Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен	50
Додаток Б. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету	58

ВСТУП

Незважаючи на значну кількість програм і навчальних посібників по роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку, актуальність нових досліджень залишається високою. Це обумовлено зростаючою кількістю дітей, яким необхідна комплексна психолого-педагогічна допомога з розвитку емоційного інтелекту, емоційної чуйності, здатності до співпереживання, формування готовності до спільної діяльності з однолітками. Однак, на жаль для дітей з затримкою психічного розвитку в реальності виявляються не в повній мірі реалізованими. Ідея інклюзії фактично «розбивається» об якість освітнього середовища, а з точки зору соціальних взаємин і адаптації дітей не реалізується в бажаній формі. Особливо актуальним це питання стоїть для дітей із затримкою психічного розвитку, яким внаслідок ураження та слабкості нервової системи складно виражати свої емоційні відчуття та потреби [4, 18].

Рівень сформованості емоційної сфери у дошкільників із затримкою психічного розвитку є важливим етапом для адаптації у соціальне середовище та формування інших сфер життя: трудової, ігрової і т.д. . Тому першочерговим питанням постає формування емоційних та вольових процесів у дітей зазначеної категорії.

Діти із затримкою психічного розвитку різного генезу виявляються білими воронами в середовищі однолітків, залишаються в несприятливих для розвитку особистості соціальних ролях «знедолених» і «непопулярних» дітей.

Багатьма дослідниками відзначаються проблеми в формуванні морально-етичної сфери: страждає сфера соціальних емоцій, діти не готові до емоційно «теплих» відносин з однолітками. В них спостерігаються порушення емоційного контакту з близькими дорослими. Діти слабо орієнтуються в морально-етичних нормах поведінки. Низьким рівнем розвитку характеризуються довільність поведінки, здатність контролювати свої вчинки, аналізувати свої дії. Це

тягне за собою негативні наслідки в міжособистісній та пізнавальній сфері, супроводжується моторними порушеннями

Дослідженнями емоцій дітей з психофізичним розвитком займалися: Ельконін Д.Б., Занков Л.В., Певзнер М. С. Власова Н, Баташева Н.І. На сьогодні проблема емоцій дошкільників з психофізичними вадами є актуальною як в теоретичному, так і в практичному плані [4, 18 34].

Мета дослідження – дослідження емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Для реалізації поставленої мети було поставлено наступні *завдання*:

1) проаналізувати за літературними джерелами особливості сформованості емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку.;

2) підібрати методи діагностики сформованості емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку.;

3) дослідити стан сформованості емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку..

Об'єкт дослідження – процес дослідження емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку..

Предмет дослідження – діагностика сформованості емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні *методи дослідження*: аналіз і узагальнення теоретичних положень за літературними джерелами, спостереження, тестування.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота викладена на 42 сторінках друкованого тексту і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (41 назв) та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗПР

1.1. Загальна характеристика емоційно-вольової сфери в психолого-педагогічних дослідженнях

Емоції це особлива група психічних процесів і станів, які пов'язані з інстинктами, потребами і мотивами людини, також вони безпосередньо пов'язані із важливими подіями життя та їх переживаннями в процесі життєдіяльності. Емоції вважаються одними з головних механізмів саморегуляції психічної діяльності і поведінки, які призначені для задоволення певних потреб [35].

Біологічні емоції представляють собою форму поведінкового пристосування, в якій відображається спадковий досвід: спираючись на нього, людина робить необхідні дії, мета яких залишається для неї прихованою. Емоції є важливими з метою придбання особистого досвіду. Виконуючи роль позитивного і негативного підкріплення, вони сприяють отриманню корисних і позбавлення від неефективних форм поведінки.

Однією з найважливіших умов розвитку особистості є формування емоцій людини, які включають в себе: стійкі емоційні взаємини з оточуючими, обов'язки, ідеали, норми поведінки, які мотивують людину на подальшу діяльність. Різноманіття людських емоцій пов'язано зі складнощами людських бажань і потреб, умовами для їх реалізації і дій, спрямованих на їх досягнення [9, 27].

Емоції - це психофізіологічне явище, тому про переживання людини можна судити як з її поведінки, по пережитому нею станом, так

і щодо змін її вегетативних показників (серцебиття, скорочення пульсу, частоти дихання і т. д.) і психомоторики: міміці, жестах, позі, голосу.

Емоції можуть висловлювати позитивні і негативні переживання, можуть надавати стимулюючий і гальмуючий ефект на поведінку і діяльність людини. Вони характеризуються інтенсивністю переживань, тривалістю протікання емоційного реагування і предметністю, що пояснюється рівнем зв'язку з конкретним об'єктом або ситуацією [9, 35].

Науковиці Хомська О. та Батова Н. виділяють два напрямки в дослідженні емоційної сфери: вузький локалізаціонізм та системний підхід. Прихильники вузьколокалізаціонізма вважають, що прояв базових емоційних реакцій пов'язаний з роботою підкіркових центрів головного мозку. Однак дослідження показали, що подразнення конкретних зон головного мозку викликають лише незначну кількість емоцій. Інші емоції не мають постійного місця розташування і утворюються як умовно-рефлекторні поєднання базових емоцій, що виникають в ході придбання соціального досвіду.

В забезпеченні емоційного реагування бере участь лімбічна система, яка виступає як організатором різних систем мозку. Центральна ланка лімбічної системи має взаємозв'язок, як з підкірковими мозковими структурами, так і з великими півкулями кори головного мозку. Система роботи структур головного мозку в регуляції емоцій доведені в ряді фізіологічних досліджень на тваринах і клінічними спостереженнями за людьми.

Функція емоцій - це природна робота виконується емоціями в організмі, а їх роль - це види і способи участі емоцій у чомусь, обумовлена їх функціями, або ж їх вплив на щось крім їх природного призначення. Роль емоцій для тварин і людини може бути позитивною і негативною. Функція емоцій, може бути тільки позитивною [7, 13, 35].

Характеристики емоційного реагування, регулярно і наочно проявляються у людини та є її емоційними якостями: емоційна

збудливість; глибина переживання емоцій; емоційна нестійкість; емоційна чуйність; експресивність; емоційна стабільність; оптимізм, песимізм. Розуміння емоцій іншої людини залежить від багатьох якостей, а саме, від особистісних особливостей кожного, як того, хто оцінює так і того, кого оцінюють [7, 35].

Емоції не завжди необхідні, так як при своїй надмірності вони можуть порушити діяльність або їх надмірні прояви можуть доставити людині незручності. Наприклад показати справжні почуття по відношенню до іншого. З іншого боку, емоційний підйом, гарний настрій збільшують працездатність, сприяють успіху в роботі, в спілкуванні.

Бехтерев В.М. вважав, що необхідно коригувати емоційний стан дітей, тому що переживання позитивних емоцій сприяє нормальному розвитку дитини, в тому числі й інтелектуальному [7].

В результаті особистого досвіду людини, відбувається становлення емоцій різного рівня складності, найпростіші емоції пов'язані з умовними рефlekсами (біологічними потребами) організму людини. Прояв людиною своїх емоцій в потрібний момент обумовлено ефективністю роботи мозку. Формування емоцій йде в безпосередньому взаємозв'язку з розвитком суспільства і самої особистості. А тому, дитині так важливо перебувати в комфортній обстановці, щоб розвивати свої емоційні зв'язки [19].

Таким чином, емоційна сфера є важливим елементом психіки людини. При цьому, своєю глибокою структурою поняття, вона тісно пов'язана з вольовою, особистісною та мотиваційною сферами. Причини емоцій мають під собою не тільки психічну, а й фізіологічну структури. Вони надають важливу роль в житті людини. Наприклад, мотивують її дії, виходячи з функцій для досягнення поставленої мети.

Головною особливістю свідомості людини є прояв свободи волі, яка виражається в активності вибору цілей і способів їх досягнення.

Об'єктивні умови надають людині різноманіття вибору вчинків і дій, тобто вона має право сама для себе вибрати модель поведінки і яке рішення їй слід прийняти. Вибір і дії людини в різних ситуаціях залежать від її цілей, світогляду, бажань і наслідків, відповідальність за які вона несе самостійно. Прийняття рішень залежить від зовнішніх чинників, самостійності, зрілості самої людини у виборі найбільш ефективних засобів для досягнення мети.

Формування вмінь цілеспрямовано прийняття рішень і розвитку вибору найбільш ефективних засобів, відбувається в ході виховання особистості. Отже, вихователю необхідно знати особливості психологічного розвитку вольової сфери, механізми вольових дій і природу їх становлення [9, 32].

Досягнення людиною усвідомлено поставлених цілей, пов'язаних із задоволенням своїх бажань і потреб є основною активною формою діяльності. Реалізація будь-якого виду діяльності, але перш за все трудової вимагає від людини високого рівня сформованості довільних, навмисних дій. Дії вважаються довільними, якщо вони виконуються з урахуванням конкретної мети і усвідомлених способів їх досягнення.

В ході життєдіяльності та засвоєння соціального досвіду, в людини формуються певні психологічні моделі поведінки, закріплюються механізми вибору найбільш ефективних способів дій. Особистість розвиває індивідуальний стиль вольової поведінки. Одні - дотримуються раціонального способу вирішення проблем, інші підходять до вирішення питань більш детально. Незважаючи на це, багатьом складно зробити вибір і прийняти рішення на свою перевагу мотивів. Велику роль в цьому питанні відіграє інтелектуальна сфера людини, її прагнення до усвідомленого вибору, однак цей процес не завжди є повністю усвідомленим і аргументованим. Іноді, людина може не помітити деякі інші головні моменти або фактори оточення, які б вплинули на її

остаточний вибір. Наприклад, обираючи між способами дії, буває важко зробити вибір, тоді, людина надає можливість випадковому вибору [31].

Воля виражається як у вчиненні будь-які дії, так і в її затримці або відмові від неї. Це характеризує гальмівні функції вольової сфери, придушення незначущих, а в деяких випадках дуже сильних конкуруючих бажань в процесі вибору мотивів; усвідомлене уповільнення вольової дії, для вибору одного з декількох варіантів і можливих наслідків з урахуванням всіх обставин; контроль своєї поведінки і емоцій; прийняття свідомих, обміркованих рішень.

Воля представляє собою високу ступінь активності особистості, активізує людину на вибір найбільш ефективних способів і засобів досягнення цілей, що виражається в необхідності вдосконалення способів дій в ході отримання соціального досвіду, застосування зусиллі при прийнятті рішення та інші складних видів діяльності. Воля висловлює одну з головних здібностей людини - контроль над власною поведінкою [14, 27].

Зміст і структура вольової активності - це унікальний комплекс вольових якостей особистості. Якість, яка дає можливість поставити перед собою й іншими нову мету, називається ініціативністю. Розвиток навичок ініціативності сприяє розширенню творчих здібностей людини у всіх сферах її діяльності, в тому числі підвищуючи лідерські та організаторські якості. Підлеглий і виконавець, в свою чергу не володіють подібними якостями і є безініціативними, не здатними прийняти на себе роль керівника.

При вольових діях у людини виникають різні емоції: позитивні при успішних ситуаціях та негативні при невдачах, а також при страху перед поразками, або небезпечними діями. У подібних моментах у людини нерідко виникає почуття сорому, яке формується за рахунок невиправданих надій і відповідальності за негативний результат перед іншими людьми. Згодом, втрачаючи контроль над своїми емоціями,

людина може проявляти в стані афекту запальність, дратівливість, гнів, що в свою чергу негативно позначається на спілкуванні з оточуючими людьми. Тривала дія невдач на людину призводить до стресового стану і фрустрації, а також до зниження рівня впевненості в собі. Негативні емоції зменшують ефективність вольових процесів, що нерідко призводить до того, що людина не закінчує розпочату нею справу. Прояв волі полягає тут в тому, щоб навчитися боротися з негативними емоціями, які руйнують організаційну діяльність. Контроль над собою, свої емоціями, своїми психологічними і фізіологічними проявами, які перешкоджають досягненню поставленої мети - це вольові якості, що представляють собою витримку і самовладання [14, 27].

Уміння людини виконувати вольові дії вказує на різнобічний розвиток її найважливіших вольових якостей, що говорить про сильну волю. Така людина може ставити перед собою складні цілі і завдання, вміти досягати їх, приймати складні рішення, протистояти стресу та негативним емоціям, які з'являтимуться під час ситуацій неспіху. Здатність такої людини долати перешкоди, підвищує її прагнення впоратися з труднощами і домогтися успіху.

Людину, яка проявляє низький рівень вольових якостей називають слабовольною або слабохарактерною. Така людина піддається своїй лінії, вважає за краще більше підкорятися, ніж проявити ініціативу. Якщо необхідно прийняти складне рішення або докласти велику кількість зусиль для досягнення мети, то вона часто це робить через страх невдачі, покарання або заради отримання заохочення, але не дотримується свого ухваленого рішення, проявляючи вольові якості. Перешкоди в складних ситуаціях викликають глибокі переживання, негативні емоції і прагнення уникнути подальших труднощів [7, 9].

Таким чином, емоційна сфера вважається невіддільною складовою нервової системи людини. Вона входить до вольової, особистісної та мотиваційної сфери людини. Формування емоцій відбувається в

прямому взаємозв'язку з розвитком суспільства і самої особистості в цілому [7, 14, 27].

1.2. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників

Головним аспектом формування особистості є становлення емоційно-вольової сфери. Під час дозрівання дитини як особистості, весь дошкільний період умовно ділиться на три частини. Перша частина відноситься до віку трьох-чотирьох років, яка, головним чином, об'єднується із становленням емоційної саморегуляції. Друга (від чотирьох до п'яти років) зачіпає моральну саморегуляцію. Остання відноситься до віку шести років і включає розвиток ділових індивідуальних властивостей дитини.

Розвиток емоційно-вольової сфери є досить складним процесом, який проходить під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. До причин зовнішніх впливів відносяться умови оточуючого середовища, в якому дитина здійснює свою діяльність. Причинами внутрішнього впливу є спадковість, індивідуальні особливості її фізичних можливостей. З раннього дитинства до пубертатного періоду, емоційно-вольова сфера дитини відповідає первинним стадіям її психічного розвитку [10].

Кожен етап характеризується певним ступенем нервово-психічного реагування особистості на різні впливи соціального середовища. У кожному з цих етапів виражаються поведінкові, емоційні, характерологічні особливості, які властиві певному віку. Такі особливості найбільш точно відображають прояви нормального вікового становлення.

Бреслав Г.М. відзначає ряд умов, від яких залежить сформованість емоційно-вольової сфери. По-перше, вольові якості і емоції

розвиваються безпосередньо під час взаємодії дитини з однолітками. При недостатньому емоційному спілкуванні з іншими дітьми, можлива затримка емоційного розвитку, оскільки взаємини з людьми, їх вчинки і поведінка - найважливіше джерело емоцій для дошкільника. По-друге, спеціально організована діяльність (екскурсії, ігри, творчі гуртки) дає хорошу ефективність, тому що дітям надається можливість відчувати певні позитивні почуття, які пов'язані зі сприйняттям. По-третє, у відповідному віці, емоції інтенсивно розвиваються через діяльність - ігри, насичені переживаннями, співчуттям. По-четверте, процес спільних трудових занять з самообслуговування (прибирання іграшок). В даному випадку розвивається емоційна згуртованість дошкільнят [4].

Емоційно-вольова сфера у дошкільників має свої особливості. Дошкільний вік Леонт'єв О.М. називав періодом первісного фактичного складу особистості. Саме в цьому віці відбувається становлення основних і важливих особистісних механізмів і утворень. Розвиваються тісно пов'язані один з одним емоційна і мотиваційна сфери, формується самосвідомість [7].

Періоду дошкільного дитинства характерні: спокійна емоційність, відсутність афективних спалахів, конфліктність, яскрава агресивність. Цей стабільний емоційний фон встановлює динаміка уявлень дошкільника. Динаміка образних уявлень є більш вільною і м'якою, ніж її афективно виражені прояви сприйняття, які протікають в ранньому дитинстві. Але це не говорить про те, що насиченість і інтенсивність емоційного життя дошкільника знижується.

Запорожець О.В. зазначає, що на етапі раннього дитинства (від 0 до 3 років), переважає соматовегетативний тип реагування. Стан нездужання і дискомфорту у дитини до 3 років виражається в переважній емоційній збудливості, які можуть супроводжуватися порушеннями апетиту, сну, шлунково-кишковими розладами.

В період дошкільного віку (від 3 до 7 років), переважає психомоторний вид реагування. Для дошкільного віку властиві збільшення загальної емоційної збудливості, прояви опозиційності, негативізму, формування всіляких реакцій страху і переляку. Поведінкові та емоційні реакції можуть бути результатом впливу різноманітних факторів, в першу чергу психологічних.

Більш вираженими ці особливості проявляються на етапі, який пов'язаний з активним фізичним розвитком дитячого організму і притаманним віковим кризам трьох-чотирьох і семи років. В період "перелому" 3-4 років домінують реакції протесту, впертості як варіація негативізму, які проходять на фоні підвищеної емоційної збудливості, плаксивості, уразливості [7, 36].

У віці семи років формуються навички соціального спілкування. В цей період відбувається більш глибоке осмислення власних внутрішніх переживань. Паралельно фіксуються позитивні і негативні емоційні прояви. Наприклад, різноманітні реакції страху або впевненості в своїх здібностях. В такому випадку, до старшого дошкільного віку у дитини виробляються основні особистісні характеристики.

Самосвідомість формується до кінця дошкільного віку завдяки виключно активному розумовому й особистісному розвитку. Які є головними новоутвореннями дошкільного віку. Самооцінка виникає ближче до другої половини періоду, де основою є початкова емоційна самооцінка і раціональне оцінювання поведінки оточуючих. Дошкільник набуває спочатку здатність оцінювати дії оточуючих дітей, а далі - свої власні дії, вміння і моральні якості. Самооцінка дитини майже завжди сходиться з зовнішньою оцінкою, але в першу чергу - з оцінкою близьких дорослих. Дитина бачить себе очима близьких, рідних дорослих, які її виховують [11, 36].

У разі якщо оцінки з очікуваннями в сім'ї не відповідають віковим і індивідуальним особливостям дитини, її судження про себе виявляються

спотвореними. При оцінці фактичних умінь, п'ятирічна дитина перебільшує свої досягнення. До шести років завищена самооцінка зберігається, але в цей період діти хвалять власні успіхи вже не так відкрито, як раніше.

На момент семи років, більшість дітей оцінюють себе найбільш адекватно. В цілому, самооцінка дитини дуже висока, що дозволяє їй вивчати нові види діяльності, без страху і сумнівів включатися в заняття навчального процесу при підготовці до школи.

Згідно Яковлєвій О.Л. емоційне благополуччя дитини під час пізнавальної діяльності дозволяє сформувати міцні пізнавальні навички. Таке твердження особливо актуально в період розвитку дитини дошкільного віку. Таким чином, можна зробити висновок, що правильно сформована емоційно-вольова сфера - це запорука успішного навчання в школі.

Старший дошкільний вік характеризується тим, що у дитини формуються основні особистісні характеристики. Потреби, мотиви, інтереси - це все зумовлює і поведінку, і цілеспрямовану діяльність і вчинки. Досягнення бажаних цілей, задоволення або незадоволення потреб відносяться до змісту і особливостей емоційної і вольової сфери життя дошкільника. Позитивні емоції визначаються ефективністю навчання дитини, вольові ж якості надають більший вплив на процес становлення діяльності, включаючи і психічний розвиток [2, 25].

Мотиви дитини можуть мати різну силу і значущість. У молодшому віці дитині порівняно легко може піддатися рішення у виборі одного предмета серед інших. Незабаром, дитина вже може навчитися контролювати спонукання до реагування, наприклад, на привабливий для неї предмет. Така реакція можлива через більш сильні збудники, які відіграють роль «обмежувача». Зрозуміло, сильним мотивом для дошкільника є - заохочення, слабким мотивом - покарання (в спілкуванні з дітьми це в першу чергу виключення з гри).

Різноманітність дошкільного життя призводить і до нових інтересів, і відповідно до мотивів. В даний період починає формуватися мотиваційна система дошкільника. Різноманітні мотиви починають набувати відносну стійкість, серед яких виділяються переважаючі мотиви. Наприклад, у дитини, яка з усіма змагається і намагається зайняти місце лідера - домінує егоїстична мотивація. Інша дитина, навпаки, хоче допомогти оточуючим, прагне бути корисним. Для третьої важливе кожне заняття, вимога, зауваження, для такої дитини домінуючим мотивом є досягнення успіху [14, 26].

У дошкільному віці починають засвоюватися етичні норми, які прийняті в суспільстві. Дитина вчиться правильно оцінювати вчинки з точки зору норм моралі, вчиться підпорядковувати себе і свою поведінку цим нормам. У дитини можуть виникати етичні переживання. На самому початку, дитині властиво оцінювати тільки чужі вчинки, при цьому, не вміючи оцінити свої власні. Старший дошкільник буде судити вчинок не тільки за його результатами, але й з мотивів. Дошкільника починають цікавити вже складні етичні завдання про справедливість нагороди, відплату за заподіяну образу.

Друга половина дошкільного віку, вирізняється тим, що дитина починає оцінювати свою власну поведінку, намагається відповідати моральним нормам, які вона засвоює в процесі життєдіяльності. У неї виникає почуття обов'язку, яке проявляється в більш простих ситуаціях. Воно виникає від почуття задоволення, яке відчуває дитина, при здійсненні гарного вчинку, або почуття незручності від несхвалення дорослими певних дій.

Самосвідомість - це центральне утворення дошкільного віку, яка формується наприкінці дошкільного віку дитини. Її формування відбувається завдяки швидкому особистісному та інтелектуальному розвитку дитини [14, 26].

Усвідомлення своїх переживань - є ще однією важливою лінією розвитку самосвідомості. Дитина (не тільки в ранньому, але і в першій половині дошкільного віку) має безліч різноманітних переживань, але не усвідомлює їх. Ближче до кінця дошкільного віку, дитина намагається орієнтуватися в своїх емоційних забарвленнях і намагається висловити їх словами: «я сердитий», «я радий». Так само, для цього періоду характерна статеві ідентифікація. Дитина починає усвідомлювати себе як дівчинка або хлопчик. У дітей формуються певні уявлення про стиль поведінки за статевими ознаками. Наприклад, хлопчики прагнуть бути сильними, мужніми, сміливими, намагаються не плакати; дівчата намагаються бути акуратними, вчать орієнтуватись в побуті і м'якими в спілкуванні. В кінці дошкільного віку, діти намагаються розмежовувати ігри - ігри для хлопчиків, або дівчаток. Відбувається усвідомлення себе в часі. Дитина 6-7 років пам'ятає себе в минулому («коли я був маленький»), усвідомлює себе в сьогоденні і представляє в майбутньому («коли я виросту»).

Отже, дошкільний вік - це період пізнання світу, людських відносин, соціалізації. Цей початковий період становлення особистості [7, 14, 35].

1.3. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку

Перші психолого-педагогічні дослідження емоційно-вольової сфери дошкільників ЗПР були проведені ще у 80-х роках минулого століття. Науковці (Лебединський В.І, Певзнер М.С., Власова Т.А., Лебединська К.С.) визначили, що емоційна сфера дітей із затримкою психічного розвитку проявляється скудністю та незрілістю. Це проявляється в нестійкій психічній поведінці, внаслідок чого не реалізується віковий

потенціал дитини, спостерігаються порушення центральної нервової системи.

Склад порушень емоційно-вольової сфери містить системні характеристики та основні емоційні прояви. До системних характеристик можна віднести: тривожність особистості; тривога, яка обумовлює соматизацію; ірраціональна ворожість. Основні емоційні прояви, що характеризують специфіку групи дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР): неадекватна вербальна жвавість в емоціогенних обставинах; низька емоційна компетентність; висока емоційна рухливість; виражене зменшення емоційності; стійка трофотропність [1, 16].

Виявлені характеристики є параметрами оцінки емоційних порушень дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Боряков Н.Ю. виділяє характерні риси, які властиві дітям із затримкою психічного розвитку, в емоційно - вольовому розвитку:

- нестабільність емоційно-вольової сфери, що проявляється в неможливості на тривалий період зосередитися на цілеспрямованій діяльності. Психологічною передумовою цього є низький рівень довільної психічної активності;
- прояв несприятливих чинників кризового розвитку, труднощі у встановленні комунікативних контактів;
- поява емоційних розладів: дитиною опановує страх, тривожність, схильність до афективних дій [4, 18].

Крім того, дітям із затримкою психічного розвитку притаманні ознаки органічного інфантилізму: дефіцит яскравих емоцій, знижений рівень афективно-потребової сфери, висока стомлюваність, неповнота психічних процесів, гіперактивність.

Виходячи з особливостей емоційно-вольової незрілості, Лебединська К. С. виділяє два види органічного інфантилізму: нестійкий та гальмівний. Нестійкий відрізняється психомоторною

розгальмованістю, імпульсивністю, нездатністю до саморегуляції діяльності та поведінки, підвищеним емоційним збудженням, на межі з ейфорією. При цьому, міміка дітей має стереотипні прояви, мізерну виразність, незважаючи на високу рухливість м'язів обличчя. Дії незграбні і розсіяні, переважає недоцільність рухів. Крім сугестивності і переважної ігрової мотивації, у дітей з органічним інфантилізмом за типом психічного гальмування спостерігається плаксивість, тривожність, боязкість, несамостійність. У дітей довго проходить звикання до шкільного оточення: сумують за домівкою, плачуть, цураються активних ігор. На уроках діти переважно поведуться пасивно. Вдома у них відзначається часта зміна настрою. Діти мають надмірну прихильність до своїх батьків [4, 18].

При зростанні мовної навантаження, мова дітей стає змашеній, незрозумілою. Діти дуже товариські, легко вступають в контакт, але глибоких емоційних прихильностей не мають.

Своєрідну поведінку і особистісні особливості дітей з ЗПР обумовлюються незрілістю емоційно-вольової сфери. Процеси комунікації ускладнені. Дітям з затримкою психічного розвитку складно визначити власний емоційний стан, але в якості оцінок емоцій інших людей вони також успішні, як їх однолітки з нормальним розвитком.

У дошкільників із затримкою психічного розвитку внаслідок зниженого пізнавального розвитку, неточності, неповноцінності знань про навколишній світ уповільнена ігрова діяльність. Тому діти відчують труднощі в створенні ігрової ситуації, вони не можуть перенести свій внутрішній досвід на гру. Діти демонструють низький рівень уяви, що проявляється в невисокій мотивації до гри, скоєнні простих, однотипних діях з іграшкою [15].

У дитини із затримкою психічного розвитку є порушення здатності контролю своєї поведінки, конфліктність, труднощі спілкування з однолітками, невміння домовитися і вступити в спільну гру. На заняттях

діти демонструють часту зміну настрою, підвищену тривожність, невпевненість собі, страхи, кривляння і безцеремонне ставлення до дорослого. Низький рівень емоційного розвитку дітей з ЗПР проявляється і в їх відношенні до іграшок. Зазвичай діти не мають улюблених, яким надають перевагу, на відміну від однолітків з нормативним розвитком. Також у дошкільнят із ЗПР проявляється сильна негативна емоційна реакція на фруструючі події. Діти реагують дуже бурхливо, емоційно, неадекватно розцінюють ситуацію [5, 15].

Таким чином, в ситуації неуспіху, при невдалому виконанні завдання, діти з ЗПР можуть проявляти сильні негативні емоції і афективні реакції. У дітей з психічним інфантілізмом рівень емоційно-вольової сфери занижений і відповідає психічному розвитку дитини більш раннього віку. У такої дитини емоції яскраві, сильні, але переважає мотив отримання задоволення, що відповідає більш ранньому ступеню розвитку .

При ЗПР церебрально-органічного генезису, у дітей є такі порушення як: убогість емоційних проявів, схильність до афективних реакцій, надмірна життєрадісність. При ЗПР соматогенного походження виражений підвищений рівень тривожності, страхи, пов'язані з почуттям особистої неповноцінності. При ЗПР психогенного походження спостерігаються страх перед спілкуванням з дорослими, в зв'язку з негативними факторами виховання, відклалися в особистому досвіді дитини. Відзначається підвищена тривожність і знижений настрій [5, 15 34].

Дошкільнята із ЗПР, які мають порушення психічного розвитку, нестабільні в своїх бажаннях, інтересах і потребах. Діти мають особливості формування психіки і особистості, що позначається на емоційно-вольовому розвитку. Через низький рівень пізнавального розвитку і порушення соціально-комунікативного поведінки, у дітей з ЗПР відзначаються такі негативні риси характеру, як: егоїзм,

неврівноваженість і агресивність. Крім того, у цих дітей нерідко спостерігаються порушення естетичного сприйняття.

Гальмівні відрізняються перевагою зниженого фону настрою.

Дітям із затримкою психічного розвитку властива незрілість емоційно-вольової сфери, яка є одним з факторів, що гальмує розвиток пізнавальної діяльності через не сформованість мотиваційної сфери і низький рівень контролю. Такі діти відчувають проблеми активної пристосованості, що перешкоджає їх емоційному комфорту і балансу нервових процесів: гальмування і збудження. Емоційний дискомфорт знижує активність пізнавальної діяльності, стимулює до стереотипних дій. Єдність емоцій і інтелекту підтверджує зміни емоційного стану, а надалі й пізнавальної діяльності [5, 15-34].

Емоційно-вольові порушення проявляються по різному. Згідно Воропаєвої І.П. перший варіант, це яскраво виражене збудження. Таким дітям властива дратівливість, метушливість, вони часто виглядають стурбованими, проявляється схильність до невмотивованої агресії. Також їм властиві раптові і різкі перепади настрою, то починають вередувати, виглядають втомленими і дратівливими, то надмірно радісні і веселі. Таке афективне збудження проявляється навіть під впливом звичайних тактильних, слухових, зорових подразників. Особливо загострюється в незнайомій для дитини обстановці.

Другий варіант це повна пасивність, надмірна сором'язливість, безініціативність. Банальна ситуація вибору може поставити таку дитину в глухий кут. Їх діям характерна повільність, млявість, їм важко адаптуватися до нових умов. Їм складно вступати у соціальний зв'язок із сторонніми людьми.

З усього вищесказаного випливає, що у дітей з ЗПР формування емоцій має певні відмінності, які характеризуються сильним почуттям тривоги; переважанням негативних емоцій і т.д. Дослідження показують, що такі діти відчувають негативні реакції при включенні їх в спільні

заняття з однолітками. Відсутність активного контакту з оточуючими обумовлює уповільнення в розвитку вольової сфери, що в свою чергу веде до пасивності, відсутності зацікавленості до навколишнього світу [5, 15-34].

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження

Дослідження емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку проводилося протягом 2020-2021 навчального року на базі Херсонська спеціальна школа Херсонської обласної ради. У дослідженні брали участь дошкільників із затримкою психічного розвитку віком 5-6 років у кількості 5 осіб.

Для діагностики особливостей емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного використовувався комплекс методик :

1. *Методика «Вибери потрібне обличчя»* - Р. Темпл, М. Дорки, В. Амен (*Додаток А*).

Мета методики: дослідження та оцінка тривожності дитини в типових для неї життєвих ситуаціях, в яких відповідна якість особистості проявляється найбільшою мірою. Висока тривожність супроводжується зазвичай високорозвиненою потребою уникнення невдач, що істотно перешкоджає прагненню до досягнення успіхів. Підвищений рівень тривожності говорить про недостатню емоційну пристосованість, адаптованість дитини до життєвих ситуацій, що викликають тривогу, занепокоєння.

Стимульний матеріал представлений у вигляді малюнків. Кожен малюнок представляє собою звичайну життєву ситуацію дошкільника. В процесі проведення методики дошкільник співвідносить себе з дитиною на зображенні. Послідовність малюнків дотримується строго по черзі.

Вибір дитиною відповідного обличчя та його коментарі фіксуються в протоколі.

Кількісний аналіз. На підставі даних заповненого протоколу обчислюється індекс тривожності дитини (ІТ), він дорівнює процентному відношенню числа емоційно негативних виборів до загального числа малюнків (14): $ІТ = (\text{число емоційних негативних виборів} / 14) * 100\%$.

Рівень індексу тривожності підрозділяється на три групи:

- високий рівень тривожності (ІТ вище 50%);
- середній рівень тривожності (ІТ від 20 до 50%);
- низький рівень тривожності (ІТ від 0 до 20%).

2. Метод спостереження.

За допомогою даного методу було організовано спостереження за емоційним станом дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Особлива увага зверталася на загальний емоційний фон дітей; на комунікативні навички в колі своєї групи; на розуміння емоційного стану інших дітей. Результати спостереження заносяться до протоколу, який має описовий вигляд.

Позитивний емоційний стан мають діти з гарним настроєм, усміхнені, привітні, не дратівливі, дошкільники, які не виявляють агресію; до інших учасників занять ставляться з повагою, позитивно налаштовані на контакт з однолітками, відкриті для спілкування; розуміють настрій іншого.

Негативний емоційний стан характеризується частою зміною настрою, дратівливим ставленням до занять; в контакт з однолітками вступають з великими труднощами, спостерігається замкненість у спілкуванні; нерозуміння чужих емоційних проявів.

3. Тест Люшера.

Метою тесту є виявити особливості емоційного розвитку та наявність тривожності і агресивності.

Стимульний лений матеріал - набір карток з 8 кольорів: сірий, синій, зелений, червоний, жовтий, фіолетовий, коричневий і чорний.

Інструкція: Дитині пропонується вибрати із запропонованого ряду кольорових карток найприємніший для неї на даний момент колір, потім найбільш приємний з решти - і так до останньої картки. Вибрані картки перевертаються. Далі фіксуються в протокол всі вибрані дитиною картки в позиціях від 1 до 8. Через декілька хвилин процедуру повторюють. Дитині слід вказати те, що вона не повинна обирати кольори як минулого разу. Перший вибір вказує на бажаний емоційний стан дитини, а другий на дійсний стан.

Характеристика кольорів по М. Люшеру включає в себе 4 основних і 4 додаткових кольори (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

Інтерпретація кольорів за тестом Люшера М.

Основні кольори	Додаткові кольори
1) синій - спокій, задоволеність; 2) зелений - впевненість, наполегливість, іноді упертість; 3) червоний - вольове зусилля, збудження; 4) жовтий - активність, прагнення до спілкування, експансивність, веселість.	1) фіолетовий - дитячість поведінки, потреба в опіці, похвали. 2) коричневий - тривожність, емоційний і фізичний дискомфорт. 3) чорний - дитина висловлює невдоволення заняттями, бунтує, не підкоряється вимогам. 4) сірий - пасивне неприйняття.
Якщо конфлікту в стані немає, основні кольори займають перші п'ять позицій.	Характерні негативні тенденції: тривожність, стрес, переживання страху, гніву. Значення цих кольорів (як і основних) залежить найбільшою мірою від розташування, розподілу позицій

4. Методика «Не підглядай» І. В. Дубровіна .

Мета: вивчення вольових здібностей дошкільників.

Запропонована методика використовується для виявлення рівня сформованості у дитини таких вольових якостей, як наполегливість і цілеспрямованість.

Як В ході реалізації методики дитині необхідно посидіти із заплющеними очима, в очікуванні, до тих пір, поки дорослий не підготує гру. Весь цей час педагог симулює готовність до гри (шумить, пересуває предмети, готує гру, стежить за поведінкою дитини). По закінченню трьох хвилин дитина отримує гру.

У разі, якщо дитина порушує правило (відкриває очі до закінчення трьох хвилин), то педагог не звертає увагу і дає дитині гру.

Поки педагог створює видимість підготовки до гри, він уважно стежить за поведінкою дитини, відзначаючи наступні показники:

- час, за яким дошкільник жодного разу не відкрив очі;
- кількість підглядання протягом трьох хвилин;
- особливості поведінки (тіліпання ногами, зажмурівання, закриття обличчя долонями, лежання на парті т а інше).

Критерії оцінювання:

3 бали - жодного підглядання протягом трьох хвилин (високий рівень вольових здібностей).

2 бали - одне - два підглядання протягом двох, трьох хвилин (середній рівень).

1 бал - більше трьох підглядання менше, ніж за дві хвилини (низький рівень) [13].

2.2. Результати дослідження емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку

Експериментальне дослідження, яке ми провели з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку показало особливий стан емоційно-вольової сфери дітей.

Використання методу спостереження за дошкільниками із затримкою психічного розвитку дозволило нам виявити певні особливості в поведінці та емоційному стані дітей досліджуваної групи.

Вероніка – має позитивний емоційний фон, у дівчинки переважає гарний настрій, вона відкрита для спілкування, трохи сором'язлива. Перевагу віддає малюванню, ніж іграм з однолітками. Успіхом в колективі не користується. Емоційний стан інших розуміє. Готова співпереживати, співчувати.

Кирило – у хлопця спостерігаємо позитивний емоційний фон. Дитина знаходиться в гарному настрої. Дитина спокійна в майже будь-якій ситуації. Досить сором'язливий. Найчастіше знаходиться в стороні. Від ігор не відмовляється, але з однолітками грає не завжди. Виявляє співчуття пасивно, частіше знаходиться в ситуації спостерігача.

Платон – у дитини спостерігаємо нестабільний емоційний фон, може бути дратівливим, плаксивим. Переважає часта зміна настрою. Пожвавлюється під час ігор, які йому цікаві. Спілкується з дітьми вибірково, тільки під час ігор. В інший час виглядає замкненим, пасивним. Не здатний розуміти емоційний стан іншої дитини, найчастіше ігнорує, ніж співчуває.

Гліб - переважає імпульсивність. Свою поведінку не завжди може тримати під контролем. Відкритий для ігор з хлопчиками. Діти не завжди приймають його в свою гру, тому що в дитини підвищена імпульсивність яка може переходити у відкриту агресію. Не розуміє емоційний фон дітей, намагається ігнорувати чужі переживання.

Марія - переважає негативний емоційний фон. Часто знаходиться в пригніченому настрої. Сором'язлива, дорослих соромиться. Завжди відкрита для гри з дівчатками. Готова до спілкування, але у колі однолітків успіхом не користується.

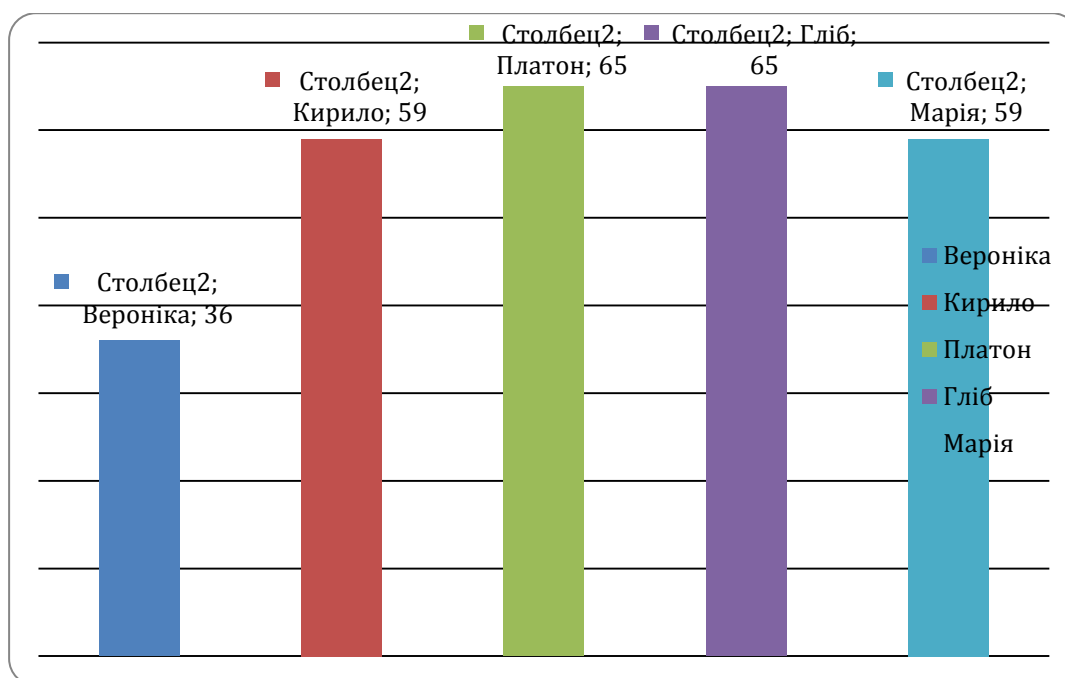

Рис. 2.1. Показники рівня тривожності дошкільників із затримкою психічного розвитку за методикою Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен.

Дослідження рівня тривожності за методикою Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен серед дошкільників із затримкою психічного розвитку показало, що високий рівень тривожності маємо у 80% (4 дітей) досліджуваних дошкільників і лише 20% (1 дитина) мають низький рівень тривожності (рис.2.1.).

Результати дослідження рівня тривожності у дошкільників із затримкою психічного розвитку за трьома моделями відносин представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.2.

**Рівень тривожності серед дошкільників досліджуваної групи
при різних моделях відносин**

	Віроніка	Кирило	Платон	Гліб	Марія
1. Дитина-дитина	25% - 1	50%-3	80%-4	80%-4	50%-3
2. Дорослий-дитина	40% - 2	50%-2	75%-3	75%-3	50%-2
3. Повсякденні дії	33,3% -2	50%-3	50%-3	50%-3	50%-3

Високий рівень тривожності виявлено у моделі відносин «дитина-дитина»: у чотирьох дошкільників маємо від 50% до 80% негативних виборів. Такий саме високий рівень маємо у моделі відносин «дорослий-дитина» від 50% до 75 % негативних виборів. На межі середнього рівня тривожності і високого має модель відносин «повсякденні дії» (рис. 2.2.).

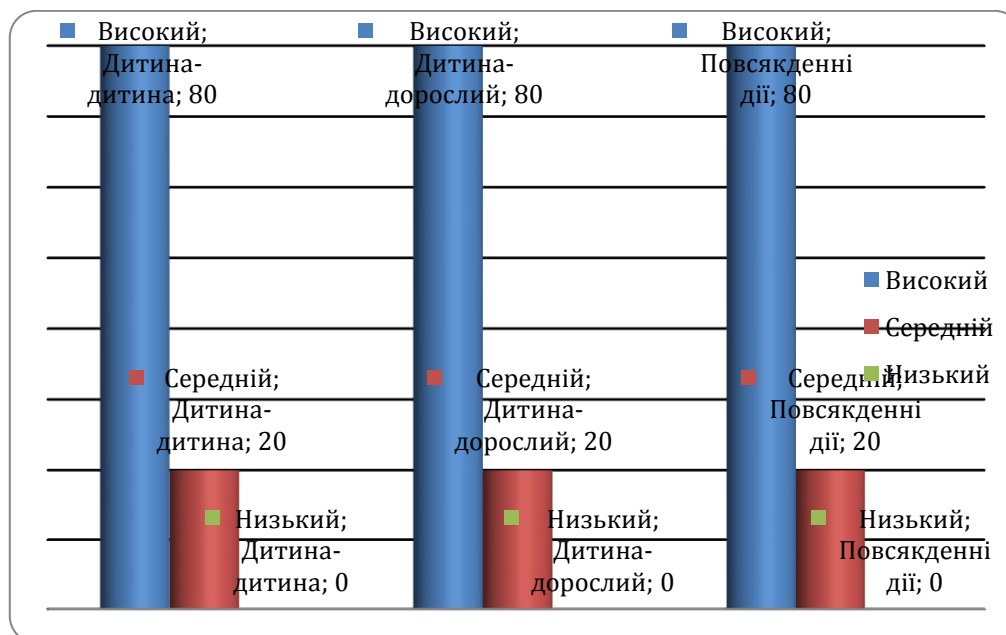

Рис. 2.2. Рівень тривожності серед дошкільників досліджуваної групи при різних моделях відносин.

Виявлені результати дають змогу стверджувати, що у досліджуваних дошкільників внаслідок порушення емоційно-вольової

сфери порушується процес комунікації, спілкування, тому маємо такий високий показник тривожності в процесі взаємодії як з однолітками так і з дорослими. Це в свою чергу негативно впливатиме на подальший процес адаптації та навчання в школі. Отже емоційно-вольова сфера дошкільників із затримкою психічного розвитку потребує корекції.

Нервово-психічна стабільність в нормі, якщо за тестом Люшера маємо наступну послідовність 3-4-2-5-1-6-0-7. За результатами проведення кольорового тесту Люшера М. ми діагностували високий рівень емоційної нестабільності.

Таблиця 2.3.

Результати виявлення дійсного та бажаного емоційного станів дошкільників із затримкою психічного розвитку

Параметри	В	К	П	Г	М
	ро	и	л	л	а
	ні	р	а	е	рі
	ка	и	т	б	я
		л	о		
		о	н		
бажаний стан	100%	75%	50%	50%	75%
дійсний	100%	50%	25%	25%	25%

Аналізуючи отримані показники ми, що на перших позиціях в бажаному стані фіолетовий, жовтий, червоні кольори – це вказує на відчуття незадоволеності, стресовий стан, підвищений рівень збудженості у дошкільників. Але при цьому у кожного досліджуваного в дійсному стані один з основних кольорів займає перше місце. Це вказує на те, що процес корекції емоційно-вольової сфери буде проходити більш успішно.

Таким чином, результати даної методики підтверджують недостатність сформованості емоційно-вольової сфери більшості дітей з ЗПР, її незрілість, яка виявляється в ситуативному поведінці,

нестійкості і нестабільності емоційних проявів, невмінні концентруватися і проявити вольові якості.

Досліджуючи сформованість вольових процесів, дитині пропонувалося посидіти із заплющеними очима і не підглядати поки дорослий приготує все необхідне для цікавої гри. В цей час дорослий імітує активну підготовки до гри протягом 3 хвилин (перекладає, випускає з рук, стукає) і оцінює поведінку дитини. По закінченню часу дитина отримує гру. За результатами цієї методики ми можемо зробити висновок, що у всіх досліджуваних дошкільників із ЗПР є труднощі довільної поведінки та недостатньо сформовані вольові процеси (таблиця 2.4.).

Таблиця 2.4.

**Результати за діагностичною методикою «Не підглядай»
за Дубровіною І.В.**

Діти	Характеристика поведінки дитини	Кількість балів	Рівень сформованості вольових процесів
Вероніка	Закривала обличчя руками, сильно заплющувала очі, опускала голову донизу, намагалась підглядати крізь пальці.	2	Середній
Кирило	Закривав очі, при найменших звуках підглядав	1	Низький
Платон	Сильно заплющував очі, закривав обличчя руками, але потім, через деякий час, намагався підглядіти	1	Низький
Гліб	Закривав очі і тут же їх відкривав. Сильно заплющував очі і підглядав.	1	Низький
Марія	Закривала очі, при гучних звуках намагалась підглянути	1	Низький

У 4 дошкільників із затримкою психічного розвитку погано сформована довільна поведінка. Дітям складно себе контролювати і утримувати увагу. У решти, а це 1 дитина, рівень сформованості вольових процесів вище, дошкільник може проявити наполегливість, завзятість і цілеспрямованість, намагаючись дотримуватись інструкції.

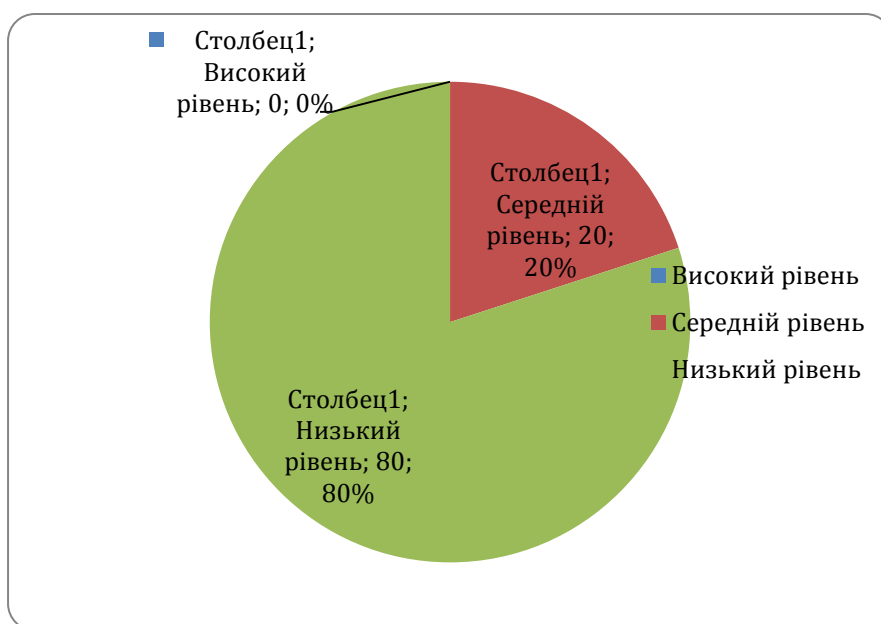

Рис. 2.3. Рівень сформованості вольових процесів дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Таким чином, результати даної методики підтверджують недостатність сформованості емоційно-вольової сфери більшості дошкільників із затримкою психічного розвитку, її незрілість, яка виявляється в ситуативній поведінці, нестійкості та нестабільності емоційних проявів, невмінні концентруватися і проявити вольові якості, що потребує корекційного впливу.

РОЗДІД 3.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ФОРМУВАННЮ ТА КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Організація роботи психолога з формування та корекції емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку

Розвиток емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку - це організована система психологічних та педагогічних впливів. Важливим етапом роботи з цими дітьми є корекція самооцінки, рівня самосвідомості, формування емоційної стійкості і саморегуляції. Тому, під час групових та індивідуальних занять, варто використовувати різноманітні методики і методи для розвитку і формування емоційно-вольової сфери особистості дитини [20].

В основі спеціальних умов для дітей із затримкою психічного розвитку лежить корекційно-педагогічний вплив, який, в свою чергу, повинен бути направлений на подолання і попередження порушень розвитку. Основні напрямки психокорекції - це пом'якшення емоційного дискомфорту у дітей, підвищення їх активності, усунення вторинних реакцій, обумовлених емоційними порушеннями, таких як агресивність, підвищена збудливість, тривожність [21].

Спеціальні умови характеризуються сукупністю внутрішніх і зовнішніх причин, які, в свою чергу, визначають психологічний розвиток людини, прискорюють його або уповільнюють, впливають на процес розвитку, динаміку та кінцевий результат.

Фахівці виділяють наступні спеціальні психологічні умови, облік які необхідні для ефективного процесу розвитку емоційно-вольової сфери дітей старшого дошкільного віку.

1. *Облік психічних і фізичних можливостей усіх дітей.* Для якісного та ефективного освітнього процесу, варто враховувати, що рівень знань, навичок, досвіду і можливостей у всіх дітей різний. Забезпечення рівних можливостей для повноцінного розвитку з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей всіх дітей.

2. *Позитивний настрій всіх учасників освітнього процесу.*

3. *Кабінет, оснащений необхідним інструментарієм.* Для того аби заняття були найбільш ефективними, варто заздалегідь подбати про необхідний інструментарій, стимульний матеріал.

4. *Зворотній зв'язок між педагогами та батьками дітей.* Зворотній зв'язок має чималу важливу роль в розвитку емоційно-вольової сфери дітей. Батьків, як і педагогів, слід повідомляти про результати проведеної роботи.

5. Використання ефективних методів і прийомів впливу на емоційний розвиток дитини [21, 34].

Знайомство з емоційним світом людей проходить через все життя людини, в дитинстві, це здійснюється як в ході навчально-виховного процесу, так і на спеціальних заняттях. Такі заняття сприяють розширенню кола усвідомлюваних емоцій.

На заняттях використовуються такі методичні прийоми:

1) Рольові ігри, основа яких в розумінні соціальної ролі людини в суспільстві.

2) Психогімнастичні ігри, які ґрунтуються на теоретичних положеннях соціально-психологічного тренінгу. В таких іграх формується прийняття свого імені, свого «я», своїх якостей характеру, прояви своїх емоцій.

3) Комунікативні гри - ігри, які спрямовані на формування вміння бачити в іншій людині гідність, вміння заохочення іншого за хороший вчинок; заняття, що сприяють усвідомленню важливості сфери спілкування; - ігри - заняття, які спрямовані на формування вміння відчувати іншого, вміння співпереживати;- ігри, які сприяють набуттю навичок співпраці.

4) Ігри та заняття, які спрямовані на розвиток довільності й усвідомлення таких понять як «сила волі» і «власні почуття»; ігри, для розвитку уяви; використання метафор з подальшим обговоренням; релаксаційні методи, методи розслаблення й зняття нервової напруги; групові заняття по обговоренню різних почуттів (радість, образа, гнів, страх, печаль); малювання спрямованої дії (на певну тему).

5) Оптимізація рухової діяльності:

- фізкультхвилинки;
- рухливі ігри, дозвілля; - ігри на розвиток дрібної моторики.

6) Використання прийомів ігротерапії:

- сюжетно-рольові ігри;
- вправи на емоційний контакт;
- ігри на комунікацію.

7) Арттерапія: - малювання по піску;

- групове малювання через оргскло; - малювання пальцями.

8) Казкотерапія: - ігри-драматизації «за ролями»; - етюди; - міміка; - пантоміма.

9) Відвідування релакс-кімнати (кімнати психологічного розвантаження).

10) Використання спільної діяльності:

- організація спільної, групової діяльності;
- групове складання оповідань, історій, казок;
- складання театралізованих ігор.

11) Використання наочних матеріалів [18, 22].

Важливим фактором для створення спеціальних психологічних умов є індивідуальний підхід до психічних і фізичних можливостей дитини. Отже, розвиваюча програма повинна враховувати всі особливості дітей. Більшою мірою, варто враховувати присутність групової роботи. Найважливішим напрямком розвитку емоційно-вольової сфери дітей із затримкою психічного розвитку є взаємне співробітництво педагогів та батьків дошкільника із затримкою психічного розвитку.

Таким чином, для успішного розвитку емоційно-вольової сфери дітей із затримкою психічного розвитку, є кілька основних факторів: облік психічних і фізичних можливостей кожної дитини; створення групової роботи, спрямованої на спілкування в дитячому колективі; взаємодія з сім'єю і педагогічним колективом [22, 30].

3.2. Формування емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами фізичного виховання

Формування рухових умінь і навичок у дітей з порушеннями розвитку це допомога природному процесу становлення вікових функцій моторної сфери, розвиток якої буває часто загальмовано. Пошуки найбільш результативних засобів, методів, методик і технологій корекційного виховання фізичного розвитку дітей з порушенням інтелекту, і зокрема дітей ЗПР, може виступати як засіб «збагачення рухового середовища», в якому знаходиться дитина з порушеннями. Експериментально доведено, що швидка втомлюваність, нестійкість емоційно-вольової сфери, коливання працездатності у дошкільнят із ЗПР зазвичай супроводжуються зниженими показниками фізичного розвитку та фізичної підготовки.

Однією з особливостей дітей із затримкою психічного розвитку є запізнення в розвитку просторових уявлень, недостатнє орієнтування в

схемі власного тіла. Іншою особливістю дітей з затримкою розвитку є виражене порушення функції довільної уваги. Відзначається неуважність, яка лише посилюється процесі виконання завдання і свідчить про високу психічну виснаженості дитини[23].

Порушення компонентів вольової сфери особливо яскраво виражається при руховій розгальмованості у дошкільнят з гіперактивною поведінкою.

У дітей з ЗПР виявлено відставання в розвитку загальної і дрібної моторики. На заняттях фізкультурою особливо страждає техніка рухів і рухові якості (швидкість, спритність, сила, точність, координація), виявляються недоліки психомоторики. В дошкільників із затримкою психічного розвитку знижена координація рухів обох рук, недостатньо розвинена дрібна моторика, що визначає відносно низькі результати при виконанні дій, які потребують точних рухів. Дошкільнята із ЗПР зазнають труднощів при виконанні дозованих вправ, рухів з перехресною координацією, погано переключаються з одного виду діяльності на інший. Відомо, що фізична культура має великий оздоровчо-корекційним потенціалом, тому методи фізичної культури важливо і потрібно використовувати при корекції моторики дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Руховий аналізатор має широкі зв'язки з усіма відділами центральної нервової системи, приймає участь в їх діяльності і має вагомий вплив на формування функцій мозку. Для гармонійного психічного розвитку дітей дошкільного віку дуже важливо своєчасне оволодіння різноманітними руховими навичками.

Перераховані вище порушення дрібної моторики у дошкільників із затримкою психічного розвитку викликають труднощі оволодіння ними такими видами діяльності як маніпулятивна, конструктивна діяльність, малювання, а в подальшому і навчання письму, та потребують своєчасної корекції. Корекційна робота, в даному випадку, повинна

вибудовуватися з урахуванням того, що порушення дрібної моторики у дошкільнят із ЗПР має системний комплексний характер і зачіпає практично всі структурні складові рухового акту [3, 23, 26].

Великого значення в корегування недоліків фізичного розвитку і моторики, розвитку інтелектуальних можливостей дітей дошкільного віку із ЗПР має ігрова діяльність, яка примушує дошкільнят із ЗПР реагувати на дії суперника і партнера, приборкувати емоції. Формуючи звичку до вольового контролю і дії, гра створює основу для довільної поведінки, що обумовлює розвиток здатності до самоорганізації та самоконтролю. Рухлива гра має дуже широкий діапазон впливу на організм і особистість дитини, вона створює великі можливості впливу на всі сфери діяльності дітей з ЗПР.

У рухливих іграх задіяними виявляються вже знайомі і доступні види рухової діяльності, такі як хода, біг, вміння перелазити, стрибки, вправи з м'ячем. Їх просту техніку і тактику завжди можна підлаштувати відповідно до фізичних та інтелектуальних можливостей розвитку дитини дошкільного віку з ЗПР. А бажання грати є головним стимулом, який спонукає дитину до ігрової діяльності. Рухлива активність сприяє повноцінному розвитку фізичних якостей дошкільнят з ЗПР [23].

Отже, можна зробити висновок, що в процесі корекційно-розвивальної роботи з дітьми дошкільного віку, що мають ту чи іншу форму ЗПР, на заняттях з фізичного виховання можна використовувати елементи рухливих ігор і спортивних вправ. Для дітей з ЗПР, передбачається інтегровані фізкультурні заняття, тобто такі, на яких вирішуються завдання фізичного виховання та інших розділів програми виховання і навчання в дитячому садку.

Застосування комплексу засобів фізичної культури у вихованні дошкільнят з ЗПР в умовах дошкільного навчального закладу має суттєвий позитивний коригуючий вплив на фізичний розвиток, координаційні здібності, фізичні якості і психічні функції [3].

3.3. Формування емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами образотворчої діяльності

У дошкільників із затримкою психічного розвитку відзначаються такі особливості, як швидка зміна емоційного стану, нестійкість емоційних реакцій, не вміння контролювати свою поведінку. Діти в значній мірі виявляють незрілість емоційно-вольової сфери, при цьому їм дуже складно виявляти силу волі і змушувати себе робити що-небудь. Саме тому їм так важко зосереджуватися, вони швидко втомлюються і вже не можуть сконцентруватися на завданні.

За результатами експерименту були виявлені порушення емоційно-вольового розвитку дошкільників із ЗПР. На підставі цього пропонується програма корекційної роботи за допомогою образотворчої діяльності [8].

Мета - корекція і розвиток емоційно-вольової сфери у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, використовуючи методи і прийоми нетрадиційних технік малювання.

Корекційна програма з розвитку емоційно-вольової сфери, включає в себе 10 занять, два рази на тиждень, тривалість кожного заняття 30-35 хвилин (таблиця 3.1.) . В роботі використовуються різні види організації діяльності дітей: спільна, підгруппова, робота в парах та індивідуальна.

Таблиця 3.1.

Тематичний план організації корекційної роботи емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку

Тематика занять	Мета та завдання	Методи та прийоми роботи
Тема:	Мета: Корекція і розвиток	Коллективна робота:

«Давайте, жити дружно!»	емоційної сфери з використанням нетрадиційних технік малювання.	«Дерево дружби» (техніка - малювання долоньями)
Тема: «Незвичні друзі»	Завдання: 1. Розвивати позитивні якості особистості (самовпевненості, почуття значимості в суспільстві, розуміння емоцій інших людей, чуйність, взаємодопомога);	Малювання на тему: «Свято страшилок» (техніка кляксографія)
Тема: «Подарок Лунтіку»	2. Сприяти зниженню рівня тривожності;	Рисование на тему: «Салют» (техника – граттаж)
Тема: «Незвичайні сліди»	3. Сприяти розвитку здатності правильно висловлювати свої емоції;	Малювання на тему: «Чудо - птахи» (техніка-малювання пальчиками, долоньками, ватяними паличками)
Тема: «Сюрприз дітям»	4. Формувати здатність у дітей до самоконтролю;	Малювання на тему: «Секрет Лунтика» (малювання свічками і аквареллю)
Тема: «Веселі привиди»	5. Формувати інтерес до творчості і різним технікам малювання;	Малювання на тему: «Автопортрет» (техніка - відбиток)
Тема: «Польот на Місяць»	6. Розвивати уміння експериментувати з різними художніми матеріалами;	Малювання на тему: «Зачарований ліс» (техніка «видування» - малювання за допомогою трубочки)
Тема: «В гості до Колобка»	7. Формувати у дітей естетичні.	Підгрупове малювання на тему: «Заплутаний

		клубок» (техніка - малювання по колу)
Тема: «Подорож до зірки Плакс»		Робота парами на тему: «Перетворення зірки» Плакс »в зірку» смішинок »
Тема: «Квітка щастя»		Малювання на тему: «Сама казкова та чарівна квітка!» (Використання різних технік по вибору дітей)

Корекційна система роботи з дітьми старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку дає позитивну динаміку, якщо вона реалізується у взаємодії педагога з дітьми та його батьками, при активній ролі самої дитини.

Метою взаємодії з батьками є: зміцнення взаємин між батьками і дитиною, емоційне зближення батьків і дитини; розвиток навичок соціальної взаємодії.

Підвищення обізнаності батьків в розвитку емоційно-вольової сфери дітей, краще організувати за допомогою пам'яток, про особливості розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників. В них повинні бути представлені поради батькам, способи розвитку і формування емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку[29, 39].

ВИСНОВКИ

В ході проведеного дослідження були вивчені загальні теоретичні положення розвитку емоційно-вольової сфери дошкільника із затримкою в розвитку, вивчено специфіку становлення емоційного середовища у дітей із затримкою психічного розвитку.

Незважаючи на слабку вираженість порушень інтелектуального плану у дошкільників досліджуваної групи із ЗПР зустрічається сповільненість у розвитку емоційно - вольових якостей і вільної регуляції поведінки. Відмінною рисою даної групи дітей є порушення вільної регуляції рухів, відсутність вправності в їх виконанні, убогість рухових якостей.

У дітей часті зміни настрою. Позитивний емоційний фон проявляється під час спільних ігор з однолітками. Однак їм дуже складно влитися в дитячий колектив, від них намагаються відгородитися. Емоційний стан інших дітей не завжди розуміють.

Систематичне формування різних елементів емоційно - вольової сфери на заняттях з фізичної культури, дозволяє стверджувати, що у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку спостерігається підвищення загального емоційного рівня і прагнення довести доручену справу до кінця, покращується диференціація емоційних проявів.

Використання розвиваючої програми і створення спеціальних умов буде з більшою ефективністю сприяти розвитку емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баташева Н.І. Особливості діагностики емоційного розвитку дошкільників із затримкою психічного розвитку. *Молодий вчений*. № 5 (32), 2016 р. С. 535-538.
2. Баташева Н.І. Особливості розуміння соціальних емоцій у дошкільників із затримкою психічного розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2017. Вип. 12. С. 137–144.
3. Бойко Н. А., Бойко В. Н. Адаптивное физическое воспитание детей школьного возраста [Электронный ресурс] : учеб.-метод. пособие : направление подгот. 49.03.02 - Физическая культура для лиц с отклонениями в состоянии здоровья (адаптивная физическая культура).— Сургут : РИО СурГПУ, 2016 .— 116 с. — Режим доступа: <https://rucont.ru/efd/624091>
4. Борякова Н.Ю. Психологические особенности дошкольников с задержкой психического развития. *Дефектология*. 2003. №1. С.10–18.
5. Войтко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку. Навчально-методичний посібник. — Кропивницький : КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2017. — 48 с.
6. Войтко В.В. Затримка психічного розвитку в контексті наукових досліджень. *Журнал науковий огляд*. 2016. № 9(30). С. 14.
7. Выготский, Л. С. Педагогическая психология [Текст] / Л. С. Выготский. – М. : АСТ, 2008. – 672 с.
8. Гончар Ю.О. Удосконалення оцінки емоційного стану дітей із психофізичними вадами. *Медицина психологія*. 2017. С.79-84.
9. Горбунова М.Ю. Междисциплинарные основы социологического исследования эмоций . *Психология, социология и педагогика*. – 2012. № 11 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа –

[URL:http://psychology.snauka.ru/2012/11/1195](http://psychology.snauka.ru/2012/11/1195) (Дата обращения: 20.02.2021).

10. Гриневич Х.П. Особенности развития эмоциональной сферы у детей старшего дошкольного возраста с задержкой психического развития. *Инновационная педагогика*. - Выпуск 23. Т. 1. 2020. – С.51-54.

11. Депутат Н.І. Передумови виникнення тривожності в дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика». 2011. Випуск 8. С. 390–395.

12. Деревянкина Н.А. Психологические особенности дошкольников с задержкой психического развития: Учебное пособие. Ярославль: Изд-во ЯГПУ им. К.Д.Ушинского, 2003. 77 с.

13. Дубровина, И. В. Психокоррекционная и развивающая работа с детьми Москва. Просвящение, 2002. – 211 с.

14. Ервін Е., Кугельмас Д. Підготовка вчителів і вихователів до роботи в інклюзивних класах та групах. К. : Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2000. 203 с

15. Жавнерко А.П. Социализация эмоций у детей дошкольного возраста с задержкой психического развития: понимание эмоций и эмоциогенных ситуаций. *Журнал Белорусского государственного университета. Философия. Психология*. . 2017. № 2. С. 110–116.

16. Иванова Е.В., Мищенко Г.В. Коррекция и развитие эмоциональной сферы детей с ограниченными возможностями здоровья. – М.: Национальный книжный центр, 2016. – 112 с.

17. Изотова Е. И., Никифорова Е. В. Эмоциональная сфера ребенка: Теория и практика. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 288 с.

18. Кобильченко В.В. Теоретичні та методичні засади психокорекційної роботи з дошкільниками, які мають порушення психофізичного розвитку. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи

розбудови: наук.-метод. зб. Вип. 4. Частина 1. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. С. 42–51.

19. Кондратенко Л.О. Діти з затримкою психічного розвитку : характеристика, особливості психологічного супроводу : метод. реком. [для методистів із психологічної служби, практичних психологів дошкільних навчальних закладів]– Суми : РВВ КЗ Сумський ОППО, 2015. – 56 с.

20. Коць М. О., Ятчук Т. М. Особливості психологічної корекції емоційно-вольової сфери дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. *Психологія: реальність і перспективи*. Випуск 10, 2018. Збірник наукових праць РДГУ. С. 86-91.

21. Кротенко В. І. Психологічна корекція емоційних порушень у дітей молодшого шкільного віку засобами арт-терапії (у проективному ключі) *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна

22. Крюкова Л. В. Корекція емоційної сфери молодшого школяра як основного чинника адаптації у соціумі. *Психологія: реальність і перспективи* : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне, 2013. – Вип. 2. – С. 102–105.

23. Лаврова Г.Н, Кудрявцева Л.П., Тулупова Н.А. Особенности физического воспитания детей с ограниченными возможностями здоровья. Методические рекомендации для педагогов ДОУ . – Челябинск : ЧИППКРО, 2019. – 176 с.

24. Лапко, Н. П. Умови успішної соціальної адаптації дошкільників з особливими потребами до навчання у школі . *Логопед.* – 2017. – № 12. – С. 17—20.

25. Маркова, Л. С. Построение коррекционной среды для дошкольников с ЗПР.– М., 2005. – 160 с.

26. Мастюкова Е.М. Коррекционно-педагогическая работа по физическому воспитанию дошкольников с ЗПР: пособие для практических работников дошк. образ. уч. – М. : Аркти, 2004. – 191 с.

27. Мастюкова Е.М., Переслени Е.И. Задержка психического развития: вопросы дифференциации и диагностики . *Вопросы психологии*. – 1989. – № 1. – С. 55–62.

28. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка: компакт. навч. курс : навч. посіб. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2008. – 204 с. Терещук А. Д. Психологічна допомога дітям з порушеннями емоційної сфери. Збірник наукових праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2012. – Т. 24, ч. 5. – С. 217–229.

29. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.

30. Нагорна О.Б. Особливості корекційної-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. – Рівне 2016. – 141.

31. Неудачина Т. І. Психологія розвитку та формування особистості дитини: реком. бібліогр. покажч. Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наукова бібліотека ; уклад. – Харків : ХНПУ, 2018. – 76 с.

32. Прядко Л.О., Фурман О.О. Методичні рекомендації вчителям загальноосвітніх навчальних закладів щодо організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами –Суми: РВВ СОІППО, 2013. – 64 с.

33. Руденко Л.М. Особливості уваги у дітей із затримкою психічного розвитку. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Випуск 31. Збірник наукових праць / Міністерство освіти і науки України, НПУ імені М.П. Драгоманова. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С.174–179

34. Сак Т. В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції : монографія. – К. : Актуальна освіта, 2005. – 246 с.

35. Сергиенко, Е. А. Социально-эмоциональное развитие детей. Теоретические основы — М. : Дрофа, 2019. - 248 с.
36. Славіна Н.С., Михальська С.А. Розвиток емоційної сфери та вольових якостей дитини як умова психологічної готовності до школи. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Випуск 24. С. 621-630.
37. Ужченко І.Ю. Психологія дітей із затримкою психічного розвитку: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ: Вид-во ДЗ «Луган. нац. ун-т імені Т.Г. Шевченка, 2011.125 с.
38. Хохліна О. П. Основи спеціальної психології : [курс лекцій] / Нац. акад. внутр. Справ. Київ, 2011. 104 с.
39. Чеботарьова О.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями у спеціальних дошкільних закладах» (програма з трудового виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). – К.: 2012. – 112 с
40. Шебеко, В. Н. Теория и методика физического воспитания детей дошкольного возраста [Текст]: учебное пособие. Минск: Высшая школа, 2010. – 28 с.
41. Шульженко Д.І. Емпіричне дослідження особливостей емоційної регуляції у дітей із затримкою психічного розвитку. Збірник наук. праць Кам'янець Подільського національного педагогічного університету імені І. Огієнка. Серія соціально-педагогічна. 2013. Випуск 12. Частина 2. С. 294–304

Додаток А.

Тест на визначення рівня тривожності Р.Темпл, М.Доркі, В.Амен

Малюнки демонструють дитині в чітко визначеному порядку один за одним. Бесіда відбувається в окремій кімнаті. Показуючи дитині малюнок, дослідник дає інструкцію.

Інструкція

1. Гра з молодшими дітьми (дитина/дитина).

«Як ти думаєш, яке обличчя буде у дитини: веселий чи сумне? Він (вона) грає з малюками».

2. Дитина і мати з немовлям (дорослий/дитина).

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе? Він (вона) гуляє зі своєю мамою і малюком».

3. Об'єкт агресії (дорослий/дитина).

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне?»

4. Одягання (повсякденні дії).

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини? Він (вона) одягається».

5. Гра зі старшими дітьми (дитина/дитина).

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) грає зі старшими дітьми».

6. Вкладання спати на самоті (повсякденні дії).

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе? Він (вона) йде спати».

7. Умивання (повсякденні дії).

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) у ванній».

8. Догана (дорослий/дитина)..

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне?»

9. Ігнорування (дорослий/дитина).

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе?».

10. Агресивний напад (дитина/дитина).

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне?»

11. Збирання іграшок. «Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) прибирає іграшки» (дорослий/дитина).

12. Ізоляція (дитина/дитина).

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе?»

13. Дитина з батьками.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне?»

Він (вона) зі своїми мамою і татом» (дорослий/дитина).

14. Їжа на самоті.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе?»

Він (вона) їсть» (повсякденні дії).

Додаткові питання дитині не задаються.

Якісний аналіз результатів тесту.

Кожна відповідь дитини аналізується окремо. Робляться висновки щодо можливого характеру емоційного досвіду дитини в даній (і подібних їй) ситуації. Особливо високе проєктивне значення мають малюнки: № 4 («Одягання»), № 6 («Укладання спати на самоті»), № 14 («Їжа на самоті»).

Діти, які роблять в цих ситуаціях негативний емоційний вибір, найімовірніше будуть володіти найвищим індексом тривожності ІТ; діти, що роблять негативні емоційні вибори в ситуаціях, зображених на малюнках: № 2 («Дитина і мати з немовлям»), № 7 («Умивання»), № 9 («Ігнорування») і № 11 («Збирання іграшок»), з більшою ймовірністю будуть мати високий або середній індекс тривожності ІТ.

Сучасні психологи пропонують модифікований тест тривожності Р. Теммла, М. Доркі, В. Амен для поглибленого дослідження тривожності у дітей. У модифікованому варіанті тесту пропонується якісний аналіз

проводити не за негативним/позитивним досвідом в окремих ситуаціях, а за трьома моделями «дитини – дитина» (далі ДД), «дорослий – дитина» (далі Д*Д) та «повсякденні дії» (далі ПД), та оцінювати в якій саме моделі відносин дитина отримує негативний досвід. Це дасть можливість зробити висновок рівня тривожності, який отримує дитина у різних моделях відносин. У сучасний час потужність набирають такі агенти первинної соціалізації, як ЗМІ, інтернет. Тому в модифікованому варіанті тесту пропонується додати агент первинної соціалізації «Дитина та інформаційно-віртуальний простір» до моделі Д*Д. Експериментальний матеріал у модифікованому тесті зміниться до 15 малюнків.

У модифікованому варіанті тесту якісний аналіз пропонується проводити за трьома моделями:

Модель Д*Д (2-8-9-13) – характеризує ступень первинної соціалізації дитини. Первинна соціалізація дуже важлива для дитини, оскільки вона є основою для всього останнього процесу соціалізації.

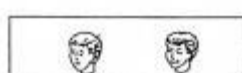
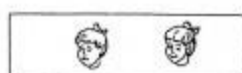
Модель Д/Д (1-3-5-10-12) – характеризує ступень вторинної соціалізації дитини до нового середовища, вміння дитини взаємодіяти (гратися) з однолітками, ділитися іграшками, вирішувати конфлікти між собою.

Модель П/Д (4-6-7-11-14-15)– характеризує ступень впевненості дитини у своїх силах, формує вміння знаходити час на справи по будинку; вміння пам'ятати про те, що ти живеш не в замкнутому просторі, а з близькими людьми, які не зобов'язані тебе обслуговувати; вміння піклуватися про інших; вміння знаходити користь і навіть задоволення від рутинних справ, які все одно потрібно виконувати; вміння структурувати свої справи, що надалі формує у дітей бажання допомагати батькам, бажання до трудової (шкільної) діяльності, бажання до професійної діяльності.

Малюнок №1. Гра з молодшими дітьми.

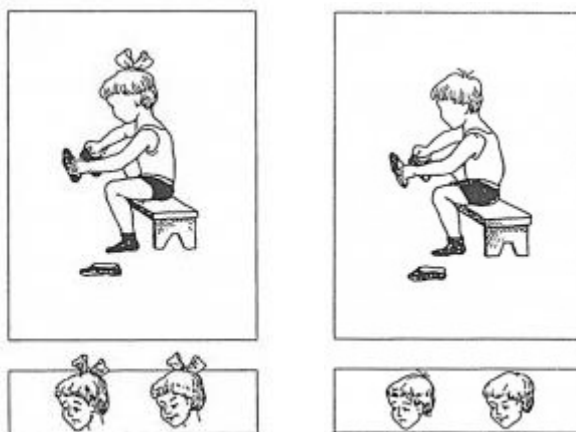
Малюнок №2. Дитина з мамою та немовлям.

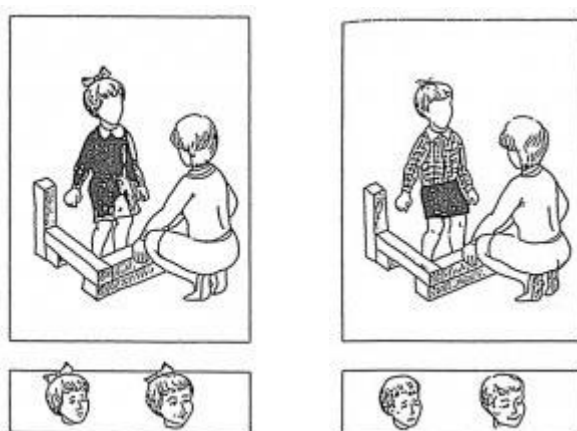
Малюнок №3. Об'єкт агресії (дитина тікає від однолітка, який на неї нападає).

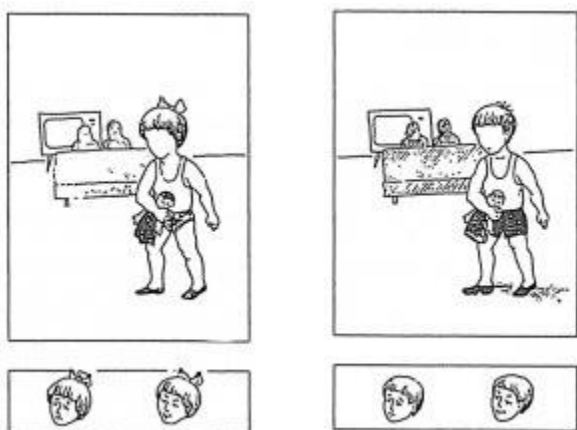
Малюнок №4. Одягання (дитина сидить на стулі та одягається).

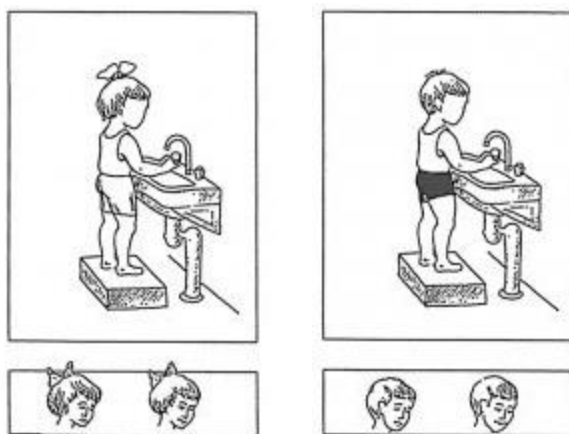
Малюнок №5 . Гра зі старшими дітьми.

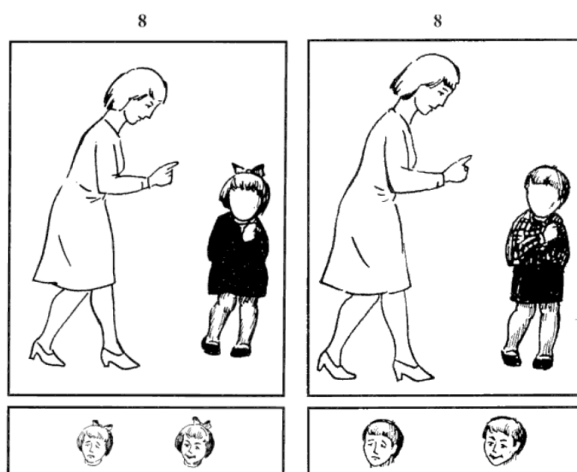
Малюнок №6. Укладання спати на одинці (батькі сидять в кріслях спиною до дитини).

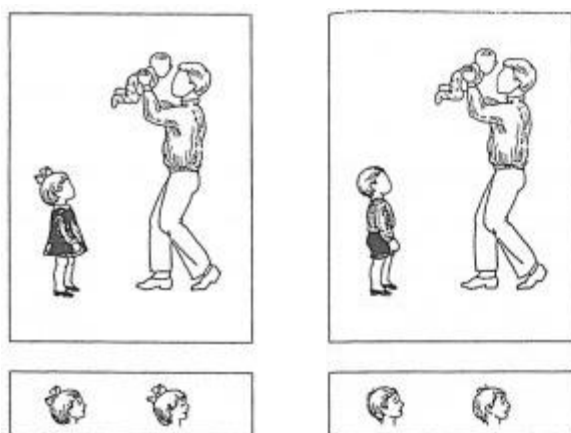
Малюнок №7. Умивання.

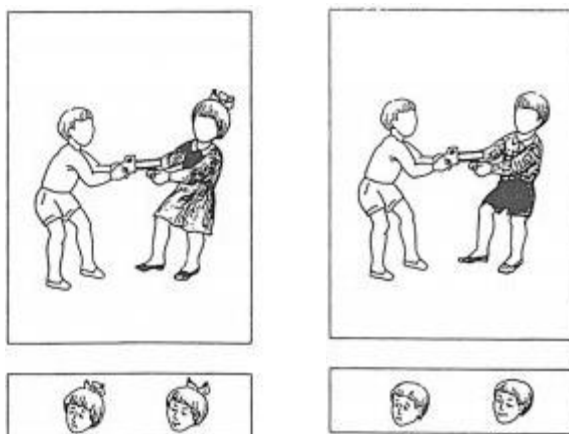
Малюнок №8. Виговір (мати вказівним пальцем робить дитині зауваження).

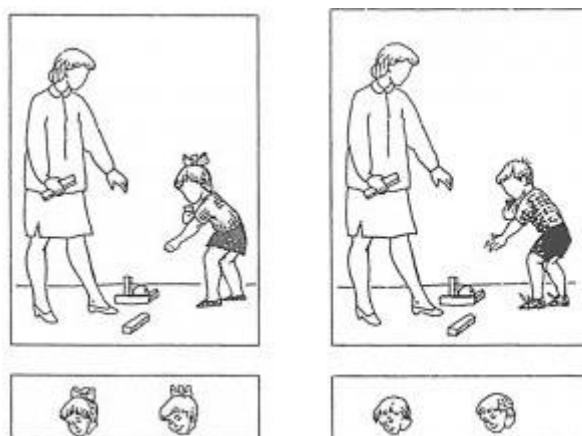
Малюнок №9. Ігнорування (батько грає з немовлям, дитина стоїть поруч сама).

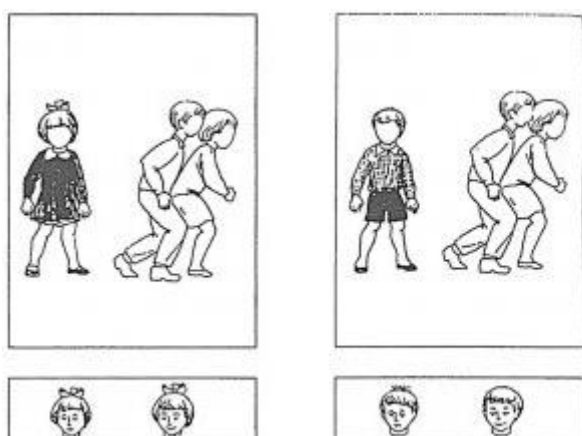
Малюнок №10. Агресивний напад (одноліток забирає у дитини іграшку).

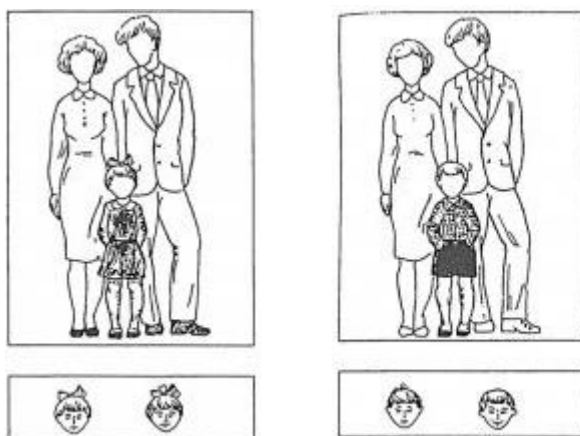
Малюнок №11. Збирання іграшок (малюк з мамою збирають іграшки).

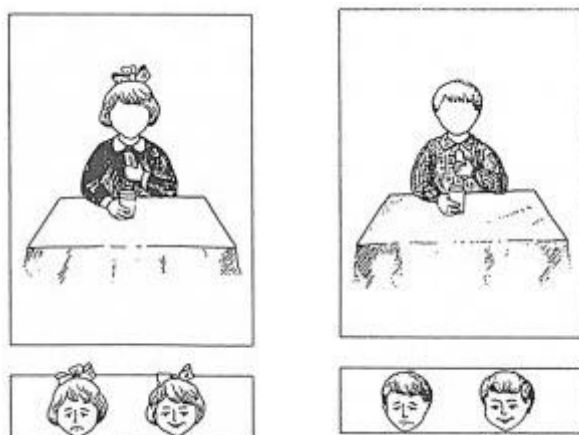
Малюнок №12. Ізоляція (двоє однолітків тікають від дитини і та залишається наодинці).

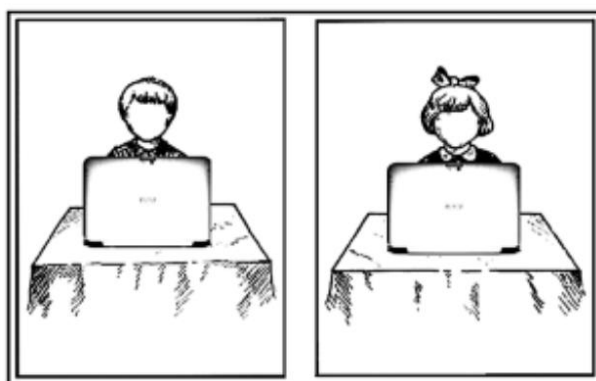
Малюнок №13. Дитина разом з батьками (дитина стоїть між татом і мамою)

Малюнок №14. Дитина на одинці (дитина сидить сама за столом зі склянкою в руці).

Малюнок №15 . Дитина та інформаційно-віртуальний простір.

Додаток Б.

Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету

Я, Штучка Анастасія Анатоліївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

15.04.2021 р

_____
(дата)

_____
(підпис)

Ангастасія ШТУЧКА
(ім'я, прізвище)